

## Petras Juknevičius

### PIRMŪJŲ GYVENTOJŲ PĖDSAKAI PANEVĖŽYJE

Abiejuose Nevėžio krantuose išsidėstęs Panevėžys. Čia Nevėžis pasiekia šiauriausią tašką, čia labiausiai suartėja dvi skirtingų baseinų upės – Nevėžis ir Lėvu. Dar tolumoje senovėje žmonės apsigyveno Nevėžio pakrantėse. Tai rodo išlikusios archeologinės vietos – alkakalniai, piliakalniai, kapinynai. Tiesa, dabartinėje miesto teritorijoje archeologijos paminklų kaip ir nėra. Bet tai nereiškia, kad jų nebuvo. Kai kuriuos galėjo sunaikinti augantis miestas. Šiandien galima kalbėti tik apie tokių objektų fragmentus, iš jų spręsti apie seniausiųjų žmonių pėdsakus dabartinėje miesto teritorijoje. Tiesa, šį klausimą bandyta aptarti jau anksčiau [1]. Bet laikui bėgant atsirado naujų faktų, be to, išsiplėtė miesto teritorija: po 1995 m. atitinkamų Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų miesto teritorija padidėjo vakarų kryptimi iki Sanžilės ir į ją pateko Berčiūnų pilkapynas, miesto ribos priartėjo prie Pajuosčio ir kitų vietovių.

Panevėžio krašte žmonės apsigyveno mezolite, bet duomenų nėra, ar tada buvo jie apsistoję ir dabartinėje miesto teritorijoje. 1926 m. Ramygalos gatvėje surastas mamuto dantis galėjo būti atsitiktinis radinys [2]. Neaišku, iš kurios vietovės yra archeologės R. Rimantienės minimas raginis kirvelis [3].

Daug daugiau duomenų išliko apie neolitą. Tiesa, daugumos akmeninių kirvelių radimvietės yra Panevėžio apylinkėse, o ne dabartinėje miesto teritorijoje [4]. Apie netoli Panevėžio rastus neolito relikthus rašyta dar 1985 m. [5]. Iš

dabar žinomų seniausiųjų to laikotarpio paminklų – šalia miesto ribos buvusi Venslaviškių senovės gyvenvietė [6]. Archeologas J. Markelevičius 1975 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos metu gyvenvietės vietą tyrinėjo. Kasinėjant rasta grublėtosios keramikos fragmentų, angliukų. Kultūrinis sluoksnis vietomis galėjo būti iki 0,5 m [7].

Dar daugiau duomenų apie dabartinio miesto teritorijoje gyvenusius žmones išliko iš pirmųjų šimtmečių po Kristaus laikotarpio. „Nei pats Panevėžys, nei jo apylinkės archeologiniu požiūriu neverti dėmesio“, – XIX amžiaus pabaigoje rašė F. Pokrovskis vis dėlto išskirdamas Panevėžį ir paminėdamas Pajuosčio pilkapius [8]. Netoli jau minėtos Venslaviškių senovės gyvenvietės, dešiniajame Nevėžio krante, būta kapinyno, vadinamo Švedų kapais. Kapinynas sunaikintas 1930 m. kasant žvyrą kareivinių Pajuostyje statyboms [9]. Į muziejus patekę radiniai yra III–VI ir X–XIII amžių [10]. Esti duomenų ir apie Pajuostyje, prie Nevėžio ir Juostos santakos buvusį pilkapyną [11]. Jie taip pat sunaikinti kasant žvyrą apie 1929–1930 metus. Bet iš čia težinomi tik XVI–XVII amžių radiniai. Taip pat dešiniajame Nevėžio krante, bet jau kitoje Panevėžio pusėje (dabar jau miesto teritorija – P. J.), Pažalvaičių kaime, irgi būta pilkapyno [12]. Jo likučiai ištirti 1959 ir 1961 m. [13]. Pilkapynas datuotas III–IV amžiais. Kaip minėta anksčiau, į miesto teritoriją patenka ir plačiai archeologinėje literatūroje aprašytas Berčiūnų pilkapynas. Paskutinių metų archeologiniai tyrimai kiek patikslino kapinyno datavimą: tai II–V amžių laidojimo paminklas [14].

Visi čia išvardinti faktai liudija, kad pirmaisiais amžiais po Kristaus dabartinėje Panevėžio miesto teritorijoje žmonių gyventa.

Be to, yra duomenų, kad dabartinėje centrinėje miesto dalyje, Nevėžio ir Sirupės santakoje, stovėjo kalva, kurios

buvusi lygi aikštelė apjuosta 1,5–2 m aukščio pylimu [15]. Piliakalnio požymius turėjusi kalva sunaikinta XIX a. pirmoje pusėje [16]. Galutinai kalva nukasta statant žydų gimnaziją XX a. Romantiškosios miesto istorijos šalininkai teigia, kad šioje vietoje buvusi pagonių šventykla ir čia gyvenęs krivis [17].

J. Sakalas net teigia, kad dar 1410 m., „... kai visi aukštaičiai jau buvo apkrikštyti, Romuvoje prie Nevėžio vis dar kūrenosi šventoji ugnis. Tiktai 1413 m., kai Vytautas su Jogaila pradėjo krikštyti Žemaičius ir naikinti paskutines žinyčias, ši Romuva buvo sugriauta...“ [18]. Romantikai net nurodo, kad paskutinis krivis pabėgęs į Truskavos miškus, kur įsteigęs slaptą aukurą, o gyvenimą baigęs Okainiuose. Įrodymų, kad apleistame piliakalnyje galėjo būti įrengta pagoniška šventvietė, nepakanka. Bet visiškai atmesti tokios versijos irgi nereikėtų. Juolab kad yra nuorodų į Nevėžyje nuskandintą akmenį-aukurą [19]. Tiesa, akmuo nesurastas. Kiti dabartinėje miesto teritorijoje esantys dubenuoti akmenys yra su smailiadiugniais dubenėliais ir archeologų su šventviečių aukurais nesiejami [20]. Be to, didesnė dalis mieste esančių dubenuotų akmenų atvežti iš kitų vietų [21]. Vietovardžių ar vandenvardžių, liudijančių pagoniško kulto vietą, taip pat nėra įregistruota. Sirupės vardo kilmė nėra visiškai aiški. Specialistai hidronimus su šaknimi *ser-linkę tapatinti su „tekėti; skubiai, greitai judėti“ [22]. Taigi šventvietės klausimas tebėra problemiškas.*

Kaip minėta, atskiri radiniai liudija, kad žmonės dabartinėje miesto teritorijoje gyveno ir X–XIII amžiais. Neabejotinai jų gyventa XVI a.

Dabartinės Nemuno gatvės gale, į vakarus nuo tilto per Nevėžį, būta senkapių, kuriuos minėjo J. Elisonas, P. Tarasenko [23]. Dalį kapinyno paplovė Nevėžis, o likusiai iškilo grėsmė statant tiltą ir platinant gatvę [24]. 1975 m.

kapinyną tyrinėjo archeologas A. Lisanka ir nustatė, kad tai XVI–XVII amžių laidojimo paminklas [25].

Vėlesni tyrinėjimai Venslaviškių gatvėje irgi patvirtino žinomus rašytinius duomenis, kad XVI a. pradžia – tai miesto kūrimosi pradžia [26].

Jei Livonijos kronikose XIV a. Panevėžys neminimas, tai greičiausiai tik dėl to, kad tuo metu čia nebuvo kiek didesnės gyvenvietės. Plūkiuose, Venslaviškiuose galėjo būti nedidelės gyvenamos vietos. A. Miškinis neatmeta prielaidos, kad dabartinėje miesto teritorijoje žmonės gyveno dar prieš XVI amžių [27]. Ir pirmajai bažnyčiai statyti vieta, matyt, buvo parinkta ne negyvenamoje vietoje.

## ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. P. Juknevičius. *Seniausieji gyventojų pėdsakai Panevėžyje // Panevėžio tiesa.-1984. Gegužės 27; P. Juknevičius. Panevėžys priešistoriniais laikais // Panevėžio istorijos fragmentai. Panevėžys, 1993. P. 14–15.*
2. P. Puzinas. Šis tas iš Panevėžio krašto proistorės // Panevėžys, Chicago, 1963. P. 45 // P. Puzinas. Rinktiniai raštai. Chicago, 1983. P. 628.
3. R. Rimantienė. *Akmens amžius Lietuvoje. V., 1984. P. 91.*
4. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 1. V., 1974. P. 162.
5. P. Juknevičius. *Akmens amžiaus gyventojų pėdsakai // Tėvynė. 1985. Gegužės 16.*
6. P. Juknevičius. *Panevėžio istorijos fragmentai. P. 14.*
7. J. Marklevičius. *Panevėžio rajono archeologijos paminklų žvalgymo ataskaita. V., 1975. Saugoma Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyriuje (toliau - II RS). F. 1. B. 130. L. 27.*
8. Ф. Покровский. *Археологическая карта Ковенской губернии. Вильно, 1899. С. 117.*
9. Muziejus vis turtėja // Mūsų kraštas. 1931. Lapkričio 26; Iškasta senovės liekanų // Mūsų kraštas. 1930. Gegužės 28; Iškasenos // Panevėžio balsas. 1930. Gegužės 29.
10. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 3.-V., 1977. P. 120.
11. Ten pat. P. 78.
12. Ten pat. P. 87.
13. E. Gintautaitė-Butėnienė. *Pažalvaičių km. „Nemuno“ kolūkio Piniavos apyl., Panevėžio r.*

senkapio 1961 m. tyrinėjimo dienoraštis // II RS. F. 1. B. 158; Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 3. P. 87; A. Petrulienė. Panevėžio kraštotyros muziejaus archeologiniai tyrinėjimai. Panevėžys, 1997.

14. P. Tebelškis. Berčiūnų pilkapių (Panevėžio r.) 1989 m. archeologinių tyrimų ataskaita // II RS F. 1 B. 1638; I. Vaškevičiūtė, P. Juknevičius. Berčiūnų pilkapyno tyrinėjimai 1992 m. Panevėžio r. // Ten pat. B. 1942; S. Urbanavičienė. Berčiūnų pilkapių (Panevėžio r.) 1993 m. tyrinėjimų ataskaita // Ten pat. B. 2107; S. Urbanavičienė. Berčiūnų pilkapyno (Panevėžio r.) 1994 m. tyrinėjimų ataskaita // Ten pat. B. 2373; S. Urbanavičienė. Berčiūnų pilkapių, Panevėžio r. (AR 723) 1995 m. tyrinėjimų ataskaita // Ten pat. B. 2516; S. Urbanavičienė. Berčiūnų pilkapių Panevėžio r. (AR 723) 1996 m. tyrinėjimų ataskaita // Ten pat. B. 2723; S. Urbanavičienė. Berčiūnų pilkapių tyrinėjimai // Konferencijos, skirtos muziejaus 70 metų sukakčiai paminėti, tezės. Panevėžys, 1995. P. 5–6.

15. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 2. V., 1975. P. 125.

16. P. Juknevičius. Panevėžys priešistoriniais laikais // Panevėžio istorijos fragmentai... P. 14.

17. Lietuvos miestai. Šiauliai, 1929. P. 71; Lietuvos miestai. Šiauliai, 1935. P. 132–133; J. Sakalas. Romantiškoji Panevėžio senovė // Sekmadienis.

18. J. Sakalas. Ten pat.

19. P. Juknevičius. Seniausieji gyventojų pėdsakai Panevėžyje...

20. P. Juknevičius. Kodėl apleistas kultūros paminklas? // Panevėžio tiesa. 1983. Rugsėjo 7; P. Juknevičius. Dubeniuoti akmenys Panevėžyje // Panevėžio savaitė. 1992. Rugsėjo 1.

21. P. Juknevičius. Dubeniuoti akmenys Panevėžyje...

22. A. Vanagas. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. V., 1981. P. 296.

23. J. Elisonas. Archeologinių ir šiaip įdomių vietų, tiek Panevėžio apskrities, tiek kitų artimų apylinkių vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniai // Švietimo darbas. 1925. Nr. 4. P. 311; Tas pats // Švietimo darbas. 1925. Nr. 5. P. 446; P. Tarasenska. Lietuvos archeologijos medžiaga. K., 1928. P. 215.

24. P. Juknevičius. Plukių senkapiai // Panevėžio balsas. 1992. Gruodžio 5; P. Juknevičius. Plukių senkapiai // Panevėžio rytas. 1993. Vasario 4.

25. A. Lisanka. 1975 m. Panevėžio m. Plukių kaimo gatvės senkapio archeologinių tyrimų darbų ataskaita /1 dalis/. II RS. F. 1. B. 447; Ten pat. B. 447 a.

26. A. Petrulienė. Archeologinių kasinėjimų Panevėžy, Venslaviškių gt. Nr. 6, ataskaita / 1995/. II RS. F. 1. B. 2550.

27. A. Miškinis. Panevėžio urbanistinė raida iki 1871–1872 m. // Panevėžio istorijos fragmentai... P. 21.

## SUMMARY

### **Petras Juknevičius** **TRACKS OF THE FIRST** **INHABITANTS IN PANEVĖŽYS**

The author describes previous scientific investigations and historical sources, which concern Panevėžys and the environs. He dates settling and formation of a city type settlement in there.

*Įteikta 2001 12 04*

*Įteikta spaudai 2001 11 10*

*Panevėžio rajono savivaldybės paminklotvarkos tarnyba*

*Vasario 16-osios g. 27, Panevėžys*